

УДК 34.04(560)-044.247(ЄС)

Ахмедова Е. Р., Маріупольський
державний університет

РЕФОРМИ ПАРТІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА РОЗВИТКУ У СВІТЛІ ІНТЕГРАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ТУРЕЧЧИНИ ДО ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджується та аналізується євроінтеграційний курс Партії справедливості та розвитку, останні ініціативи уряду в наближенні законодавства Турецької Республіки до нормативно-правової бази Європейського Союзу починаючи з 2002 року по сьогодні.

Постановка проблеми. У грудні 2002 року, після саміту Європейської Ради в Копенгагені, Парламент Туреччини з метою приведення всіх сфер країни у відповідність до *еквізу* (англ. – *Aquis Communautaire*), тобто політичних та правових стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС), прийняв та вніс поправки до значної кількості законів. Гармонізація Кримінального кодексу та Цивільного кодексу Турецької Республіки відповідно до стандартів ЄС мали вкрай важливий характер для всієї правової системи країни. Більше того, політична роль військових сил у Туреччині була одним із головних питань, що викликали неабияку стурбованість із боку ЄС, тому уряд країни рішуче вжив відповідних заходів щодо зниження ролі військових у вирішенні адміністративних питань країни. Результатом рішучих кроків також стало збільшення кількості цивільних членів у Національній Раді безпеки Турецької Республіки та скасування присутності військових у державних органах влади, наприклад Раді вищої освіти. Вступ Туреччини до ЄС став найважливішим порядком денним Партії справедливості та розвитку Туреччини (далі – АКР) протягом усього періоду її правління, починаючи з 2002 року по сьогодні.

Ступінь наукової розробки теми. Зазначена проблематика знайшла своє відображення в дослідженнях багатьох зарубіжних, зокрема турецьких, спеціалістів. Варто відзначити праці Дорука Окубай [1], Давута Аслан [2], Наїма Каракая та Ханде Езхабеш [3], Гамзе Авджи [4], Сенема Дюзгіт [5], Керол Мігдановіч [6], Марка Нерзог [7], Айше Нарли [8], Ріми Фахрі [9] та ін. Слід зауважити, що Д. Окубай аналізує результати виборів у Туреччині 2002 та 2007 років та характеризує основні причини перемоги Партії справедливості та розвитку

Туреччини. Д. Аслан, К. Мігданович досліджують та характеризують особливості, що притаманні різним періодам перебування АКР при владі та аналізують її законодавчі ініціативи протягом даного періоду. Н. Каракая та Х. Езхабеш аналізують пакет реформ у судовій сфері та їхній вплив на права та свободи громадянського суспільства Туреччини. Г. Авджи досліджує питання щодо наявності змін у пріоритетах європейського курсу АКР та аналізує вплив внутрішніх і інституційних змін на її європейські вподобання. С. Дюзгіт досліджує реформаторську політику АКР після 2007 року та аналізує причини подання заяви Генеральним прокурором країни до Конституційного Суду Туреччини щодо її закриття. М. Нерзог аналізує конституційний референдум, що відбувся в країні у 2010 році та характеризує його основні досягнення. А. Нарли аналізує особливості змін у цивільно-військових відносинах у країні, досліджує прозорість побудови сектора оборони та проведення реформи ЄС в даній сфері. Велике значення в розкритті даної теми мали вивчення й аналіз ідеологічних документів керуючої партії, а також різноманітних джерел, що пояснюють та аналізують суть прийнятих багатьох гармонізаційних пакетів та проведених судових реформ у країні. Чимало значення набув аналіз Національної Програми 2008 року щодо приведення законодавства Туреччини до норм Європейського Союзу.

Метою статті є дослідження євроінтеграційного курсу Турецької Республіки, останніх ініціатив уряду та правлячої АКР в наближенні законодавства країни до нормативно-правової бази ЄС починаючи з 2002 року по сьогодні.

Для досягнення мети роботи передбачається виконання таких завдань:

- здійснити аналіз програмних документів АКР, заяв її провідних лідерів щодо необхідності дотримання європейського курсу зовнішньої політики Туреччини та виконання критеріїв членства ЄС;
- провести аналіз основних етапів діяльності АКР та охарактеризувати особливості, що притаманні кожному з етапів;
- надати загальну характеристику гармонізаційних пакетів, прийнятих урядом Туреччини в період з 2002 по 2006 рік;
- здійснити науковий аналіз Національної Програми 2008 року щодо приведення законодавства Туреччини до норм Європейського Союзу (англ. NPAА);
- провести загальний аналіз референдуму 2010 року щодо втілення в країні конституційних реформ та охарактеризувати основні причини його проведення;

– провести аналіз деяких доповідей Європейської Комісії щодо прогресу Туреччини у виконанні політичних критеріїв членства.

Викладення основного матеріалу. У жовтні 2005 року ЄС прийняв рішення щодо початку переговорів про вступ Туреччини до європейської спільноти, тим самим визнавав, що АКТ «в достатній мірі відповідає» Копенгагенським критеріям, тобто умовам розширення ЄС [10, с.3]. Це дає підставу вважати, що ЄС та, очевидно, міжнародне співтовариство схвалюють теперішній політичний курс АКТ. Треба зауважити, що результати національних виборів, що відбулися 3 листопада 2002 року, хоч і підтвердили популярність партії серед більшості населення Туреччини, але ознаменували собою неочікуваний результат: щойно заснована партія АКТ набрала 34,3 % голосів, що означає 363 з 541 місць у Великих Національних Зборах Туреччини (або 72,6 % місць), здобувши перемогу над Республіканською народною партією, яка набрала 19,4 % голосів (178 місць у парламенті). Усі інші партії були виключені із законодавчого органу країни [11, с.12].

У виборчій програмі АКТ 2002 року, зокрема в розділі щодо пріоритетів у зовнішній політиці, заявлено, що в разі перемоги на виборах партія, з одного боку, виконуватиме умови країни – кандидата на вступ до ЄС, забезпечуючи відносини з ЄС шляхом виконання всіх зобов'язань щодо вступу, а з іншого – працюватиме над уникненням питань, що йтимуть у розріз із цим порядком денним у майбутньому [12, с. 92].

Компанія KONDA, що проводила опитування перед оголошенням офіційних результатів виборів, з'ясувала, що найголовнішою мотивацією, якою керувався народ Туреччини, голосуючи за АКТ у 2007 році, стало не релігійне вподобання виборців, а саме економічно-політична програма партії. Це ще раз засвідчило прийняття народом країни світської моделі управління державою та його небажання її заміни на більш ісламську [13]. Дійсно, у партійній програмі 2007 року АКТ ще раз підтвердила свій намір продовжувати заходи щодо набуття членства в ЄС та рухатись у напрямі підвищення політичних, економічних, соціальних та правових стандартів у країні. У програмі також ідеться про те, що незалежно від перспективи відкриття офіційних перемовин щодо вступу Туреччини до ЄС реформи в багатьох сферах країни йтимуть достатньо швидко [14, с.225].

У документі, що має назву «Політичне бачення Партії Справедливості та Розвитку 2023», ідеться про те, що «...динамічні обставини, які виникли після періоду холодної війни, створили відповідне середовище для розвитку саме багатовекторної закордонної

політики. У сучасному світі значимість військових союзів та блоків для становлення держави як вирішального чинника у сфері міжнародних відносин суттєво знизилась, а проекти у сфері міжнародного співробітництва стали загальним інструментом побудови добрих відносин між державами. Мета Туреччини полягає в оновленні та створенні відносин із центрами влади виключно на основі компромісу, гнучкості, багатовекторності, виконанні своїх обіцянок перед Європейським Союзом та в зайнятті гідного місця в новій Концепції Європейської Безпеки та Оборони в рамках нової оборонної стратегії Європи» [15]. Аналіз партійної програми також свідчить про те, що АКР переслідує досягнення міжнародних, європейських та сучасних демократичних стандартів. Саме з точки зору вступу країни до Європейського Союзу, досягнення міжнародних та європейських стандартів, що мають відповідати цілій низці питань, особливо в економічній сфері, є найбільш бажаними цілями АКР. Уся програма партії фактично спрямована на заходи з метою «набуття великою нацією в міжнародному співтоваристві місця, на яке вона заслуговує, та досягнення рівня сучасної цивілізації» [16].

Міністр закордонних справ Туреччини Ахмет Давутоглу, прогнозуючи майбутні цілі Туреччини заявив, що вірить в їх досягнення саме завдяки стратегічному курсу країни до 2023 року. За словами міністра «Туреччина, відзначаючи 100 річницю заснування Республіки, буде повноправним членом ЄС та країною, що живе в мирі зі своїми сусідами, співпрацюючи з ними у сфері економіки та політиці безпеки, виступатиме активним гравцем у вирішенні питань, що лежать у площині як її національних інтересів, так і всіх глобальних справах, а також посідатиме гідне місце серед 10 найпотужніших економік світу» [17].

Протягом першого періоду перебування при владі АКР (2002 – 2007 роки – *Аѳт.*), Туреччина наперекір усім очікуванням все ж таки отримала статус країни – кандидата на вступ до ЄС. Прийняття такого рішення передувало процес реформ, що був ініційований урядом Бюлента Еджевіта та продовжений урядом АКР, а також прийняття двох гармонізаційних пакетів.

Узагалі відносини між ЄС та Туреччиною під час правління АКР можна розділити на два періоди: 2002–2007 та 2007–2011 роки. Перший період збігся з перебуванням при владі Республіканської народної партії та характеризувався інтенсивною взаємодією між сторонами, тоді як другий – став періодом певного спаду. Причиною занепаду відносин стали обвинувачення АКР у використанні процесу вступу

до ЄС та проведення демократичних реформ у країні як інструменту для отримання більшої влади над військовими силами Туреччини та початку ісламського порядку денного, ще більш залучаючись у зовнішній політиці до середньосхідного напрямку. На подібні заяви АКР, з одного боку, відповідала тим, що кращі сусідські відносини зміцнили б роль Туреччини, оскільки країна-кандидат, що має мінімальні проблеми із сусідами була би більш привабливою для ЄС, з іншого – тісне співробітництво Туреччини з Іраком, Сирією та Іраном мало б значні переваги для самого Європейського Союзу, що шукає більшого впливу в середньосхідному регіоні [18, с. 267-268].

Аналізуючи реформи в законодавчій сфері, уважаємо за необхідне коротко розглянути основні зміни до цілої низки законів, що були ініційовані урядом Туреччини з метою відповідності країни нормам та стандартам ЄС. Перший гармонізаційний пакет вступив у силу 19 лютого 2002 року та вніс низку поправок до закону про боротьбу з терором, закону про створення та порядок розгляду справ у судах державної безпеки, Кримінально-процесуального кодексу в контексті розширення свободи висловлення думки та слова, зменшення строку перебування під вартою до судового розгляду справи, забезпечення виконання положень щодо прав ув'язнених тощо.

Другий гармонізаційний пакет вступив у силу 9 квітня 2002 року та був прийнятий із метою більш ефективного виконання на практиці свободи висловлення думки та слова, об'єднань та мирних зібрань. Пакет вніс поправки до закону про пресу, закону про політичні партії, закону про проведення зібрань та демонстраційних маршів, закону про державних службовців тощо. У контексті розширення свободи висловлення думки та слова, поправки до додаткової першої статті закону про пресу скасували деякі положення даної статі щодо скоєння правопорушень, що пов'язані з пресою. Поправки до додаткової другої статті цього ж закону зменшили ліміт штрафних санкцій, а поправки до ст. 16 даного закону скасували параграф щодо «публікації мовою, що заборонена законом».

Третій гармонізаційний пакет, що вступив у силу 8 січня 2002 року, скасував смертну кару, запровадив положення до відповідних кодексів, прокладаючи шлях до повторних розглядів судових справ, тим самим ще більш розширив свободу висловлення думки та слова; вніс зміни до положень щодо освіти, культурних прав та продовжив процес приведення національного законодавства у відповідність до прийнятих конституційних поправок. Ряд поправок було внесено до цілої низки законів, таких як закон про Асоціацію, закон про вільні зони, закон

про мітинги та демонстраційні марші, закон про пресу, кодекс про цивільні та кримінальні процедури, закон про створення радіо- та телевізійних компаній, закон про іноземні мови, закон про освіту, закон про обов'язки та компетенцію поліції тощо.

Четвертий гармонізаційний пакет вступив у силу 11 грудня 2003 року та ознаменував собою значні зміни в контексті розширення свободи об'єднань, заборони знущань та поганого ставлення, захисту прав ув'язнених, переслідування державних службовців тощо. Прийнято цілу низку поправок до Кримінального кодексу, Кодексу про кримінальних процедурах, декрету-закону № 430, закону про суди державної безпеки, закону про правах людини, закону про державне мито, закону про пресу, закону про об'єднання, Цивільного кодексу, закону про політичні партії, закону про організації, закону про право на петицію, закону про реєстр судимостей тощо.

П'ятий гармонізаційний пакет, який вступив у силу 4 лютого 2003 року, містить положення щодо повторного слухання справ та прав на свободу об'єднань. Поправки до ст. 82 закону про об'єднання замінили тюремне ув'язнення на штрафи за правопорушення, такі як відсутність дозволу на контакти з іноземними об'єднаннями та організаціями, невиконання аудиторських зобов'язань, відсутність декларацій на нерухомість тощо.

Шостий гармонізаційний пакет вступив у силу 19 липня 2003 року та запровадив значні правові зміни в справу розширення свободи висловлення думки, захист прав ув'язнених, релігійних свобод, право на життя та повторний розгляд судової справи. Пакет запровадив низку поправок до закону проти терору, закону про вибори та виборчі списки, закону щодо створення та віщання телерадіоорганізацій, закону про фонди, закону про цензуру, закону про суди державної безпеки, Кодексу про кримінальні процедури, Кодексу про адміністративні процедури та ін.

Сьомий гармонізаційний пакет вступив у силу 7 серпня 2003 року та ознаменував собою значні зміни в контексті розвитку прав висловлення думки та слова, свободи об'єднань, захист прав ув'язнених, релігійних свобод, прав дітей, культурних прав, цивільно-військових відносин та функціонування органів виконавчої влади. Прийнято цілу низку поправок до Кримінального кодексу, закону про терор, Кодексу про кримінальні процедури, закону про створення та роботу військових судів, закону про розрахункові суди, закону щодо судових процедур по справах неповнолітніх, закону про об'єднання та Цивільного кодексу, закону про мітинги та демонстраційні марші,

закону про отримання освіти іноземною мовою та вивчення іноземних мов та діалектів громадянами Туреччини, закону про Раду національної безпеки та Генерального Секретаріату Ради національної оборони тощо.

Восьмий гармонізаційний Пакет був прийнятий Парламентом країни 14 липня 2004 року. Поправки до закону про вищу освіту скасували можливість вибору членів Ради вищої освіти Загальновійськовим штабом країни. Крім того, поправки до закону щодо створення та віщання телерадіоорганізацій скасували призначення члена Вищої Ради радіо та телебачення Генеральним Секретаріатом Ради національної безпеки.

2 квітня 2006 року було оголошено дев'ятий гармонізаційний пакет. Пакет включає прискорення процесу прийняття законопроектів та міжнародних угод, що є на порядку денному в парламенті. Крім того, було прийнято цілу низку поправок до закону про розрахункову палату, проекту закону, що вносить поправки до закону про адміністративно-правові процедури, проекту закону про адміністративні процедури, проекту закону про створення комісії з питань політичної етики в парламенті, проекту закону про фундаментальні принципи виборів, закону про електоральні списки, закону про організації, закону про інститути приватної освіти, закону про омбудсмена, закону про порядок створення посад військових судів та їхні правові процедури тощо.

Деякі аналітики вважають, що вплив гармонізаційних пакетів на життя в Туреччині є революційним. Вони змінили існуюче законодавство в бік покращання сфери прав людини, зміцнення захисту від знущань та поганого ставлення, розширили свободу висловлення думки та свободу преси, зміцнили свободу об'єднань, зборів та демонстрацій, розширили культурні права, покращили гендерну рівність, зміцнили демократію в країні тощо. Сьогодні Туреччина стала більш вільною, упевненою, стабільною, розвиненою та престижною в порівнянні з тією країною, якою вона була до грудня 1999 року [19, с. 11-43].

Велике значення в досягненні норм та стандартів ЄС мало проведення відповідних реформ у судовій сфері країни. Так перший пакет судових реформ було схвалено 31 березня 2011 року, він складався з 33 основних і 4 тимчасових статей та мав назву «Закон № 6217, що вносить зміни до деяких законів з метою прискорення виконання положень у судовій сфері Турецької Республіки». Метою даних змін є забезпечення більш ефективної діяльності судової системи, швидке й ефективне виконання положень у сфері правосуддя, зменшення

загальної кількості судових справ, запобігання втраті часу та трудових ресурсів під час судових процесів тощо. Другий пакет судових реформ було прийнято згідно з розпорядженням уряду Туреччини від 26 серпня 2011 року. Головним чином він стосувався структури Міністерства юстиції Турецької Республіки та постанов судових органів влади. Третій пакет судових реформ було прийнято 2 липня 2012 року, і він мав назву «Закон № 6352, що вносить поправки до деяких законів з метою покращення ефективності судової системи, перенесення розглядів судових справ та винесення вироків щодо злочинів, що скоєні в сфері засобів масової інформації». Пакет реформ складався з 107 основних та 3 тимчасових статей, а його основним досягненням вважаються зміни до постанов щодо судових розглядів із питань банкрутства, судових стягнень через заборгованості, а також розгляд справ по кримінальних та адміністративних провадженнях. Нарешті, четвертий пакет судових реформ було прийнято 11 квітня 2013 року. Він мав назву «Закон, що вносить поправки до декількох законів у сфері прав людини та свободи самовираження». 27 статей даного закону, головним чином спрямовані на зміни у сфері прав людини, внесли деякі зміни до закону про боротьбу з терористичною діяльністю та Кримінального кодексу Туреччини. Метою четвертого пакету реформ стало забезпечення відповідності певних рішень положенням Європейської Конвенції з прав людини (англ. ECHR), виконання яких контролюється Комітетом Міністрів Ради Європи [20, с. 8-10].

Великим досягненням у наближенні законодавства Туреччини до стандартів ЄС стало прийняття урядом АКР Національної Програми відповідності законодавства Туреччини нормативно-правовій базі ЄС (англ. NPAA) 31 грудня 2008 року [21]. Відповідно до положень Програми, з метою прискорення процесу реформ ЄС було вжито цілу низку інституційних змін у питанні надання більших повноважень Генеральному Секретаріату у справах ЄС (далі – EUSG), що є найголовнішим координаційним органом у справах ЄС. Водночас уперше з початку переговорів щодо вступу уряд Туреччини призначив постійного представника ЄС Єгемена Баа та надав йому статус державного міністра, відповідального перед EUSG. Але, незважаючи на те, що після 2009 року АКР втілила цілу низку ініціатив із метою вирішення різних питань у країні, недостатність прогресу в прийнятті нової конституції було розкритиковано численними міжнародними неурядовими організаціями. Причиною цього став розподіл місць у парламенті країни, що базувався на результатах загальних виборів 2007 року та надалі ускладнив роботу уряду в розробленні нової

конституції. Хоча АКР в цьому ж році створила незалежну комісію для продовження роботи над розробленням нової конституції, але була змушена відкласти дану роботу через відкриття кримінальної справи проти себе [22, с. 417]. Річ у тому, що, починаючи з 2005 року, АКР почала надавати членству в Європейському Союзі меншого пріоритету, що викликало чимале занепокоєння в прихильників євроінтеграції. Як наслідок, 14 березня 2008 року генеральний прокурор країни подав позов до Конституційного Суду Туреччини з вимогою заборони АКР. Справа щодо закриття частково пояснювалася саме бажанням деяких державних та світських органів влади, сила яких суттєво падала в країні, розпустити партію в судовому порядку. Але, на думку деяких аналітиків, шлях до закриття справи був частково прокладений і самою партією, яка, здавалось, не мала чіткої загальної стратегії щодо управління країною [23, с. 1-2]. Так чи інакше, суд відхилив заяву, а президент країни Абдулах Гюль розкритикував уряд та порадив прискорити процес реформ, заявивши таке: «Інтеграція з ЄС є політичним питанням держави та її стратегічним рішенням. Вона не може рухатись настільки повільно ... процес реформ не може перебувати в руїнах». ЄС, у свою чергу, також виступив проти перспективи заборони АКР, а після закриття справи на користь правлячої партії, її керівництво знову зосередилося на процесі членства в ЄС. Крім того, підтримка останнього з боку населення дещо ожила. Опитування, що були проведені в червні 2008 року, засвідчили позитивне ставлення населення до членства Туреччини в ЄС (62 % – *Авт.*), а 18 серпня цього ж року спікер парламенту країни оголосив Проект Плану Реформ на чотирирічний період (Тур. *Türkiye Ulusal Programı 2008*) [24]. План реформ направлений на допомогу Туреччині ще більше наблизитися до стандартів ЄС, особливо у сфері правосуддя, деяких аспектів цивільно-військових зв'язків, захисту особистого життя, питань у сфері торгівлі тощо [25]. Документ складається з 397 сторінок та трьох розділів. Перший розділ містить план дій уряду в політичній сфері; другий – в економічній; третій – положення щодо спроможності держави виконувати вимоги членства Європейського Союзу, а саме: вільний рух товарів та робочої сили, надання послуг, залучення інвестицій в країну, акціонерне право, захист інтелектуальної власності, надання фінансових послуг, інформаційне суспільство, засоби масової інформації, сільське господарство та розвиток сільської місцевості, безпека продуктів харчування, ветеринарна, фітосанітарна, транспортна, енергетична та соціальна політика, оподаткування, статистика тощо.

У рамках виконання вищевказаного Плану дій Туреччина вже підписала чимало конвенцій, серед яких Конвенція ООН по боротьбі з корупцією, Протокол до Конвенції проти знущань та будь-якого жорстокого, нелюдського та принизливого поводження чи покарання, Додатковий Протокол № 13 до Європейської Конвенції з прав людини щодо заборони смертної кари за будь-яких обставин, Другий Протокол до Міжнародного Договору про громадянські та політичні права та ін. Крім того, виконання положень щодо радіомовлення, вивчення різних мов та діалектів, які традиційно використовуються громадянами Туреччини в повсякденному житті, є свідченням ефективності виконання реформ [26, с. 4].

Через два роки після закриття судової справи на користь правлячої партії уряд Туреччини з метою реформування чинної конституції країни призначив всезагальний референдум, проведення якого підтримало 58 % електорату та який відбувся 12 вересня 2010 року. До конституції країни і раніше вносилися поправки, але вони ще ніколи не мали такого масштабу. Деякі поправки були вкрай необхідні для консолідації ліберальної демократії в Туреччині, інші призвели до великих та запеклих дискусій. З одного боку, зміни, які не викликали особливо гарячих дискусій, стосувалися дискримінації жінок, дітей, людей, що мають фізичні вади; створення посади омбудсмена та вдосконалення сфери захисту недоторканності приватного житла та інформації. З іншого боку, деякі поправки були суперечливими та притягували увагу, зокрема, внесення деяких змін до законів, що стосувалися влади та повноважень конституційних судів, зокрема, їхніх прав на закриття політичних партій. Для Туреччини, як для країни, в якій з 1961 року було заборонено 24 політичні партії переважно проісламського походження, а в 2007 році було здійснено спробу розпуску правлячої партії АКР, було дуже важливо послабити владу конституційного суду в питанні заборони діяльності тих чи інших політичних партій. Так ст. 159 Конституції Республіки Туреччина визначає склад вищих органів судової влади, таких як Вища рада прокурорів та суддів, що призначає осіб на вищі судові посади та надає право чинному уряду втручатись в її діяльність. Це викликало побоювання серед опозиції країни та критику уряду в тому, що АКР повільно закріплює себе пануючою партією над виконавчою, законодавчою та зараз судовою владою країни, тим самим підриваючи систему стримування та протидії демократичної системи правління. Адже судова влада країни, особливо її конституційний суд, вважаються однією з останніх засад колишнього світського кемалістичного порядку, основу якого стано-

вили військові сили, ліва Республіканська народна партія (тур. СНР) та традиційна ділова еліта країни [27, с.1-2]. Загальним результатом референдуму стало внесення поправок до 26 статей конституції країни, відповідно до яких кількість членів конституційного суду зросла з 12 до 17, троє з яких призначаються парламентом, а не армією як раніше. Реформи також обмежили повноваження Найвищої ради ад'юдикації в прийнятті рішень щодо політичних партій, тієї «військової зброї», що погрожувала тим чи іншим партіям країни з моменту створення Республіки Туреччина [28, с.28-29].

Аналізуючи конституційну реформу в Туреччині, можна стверджувати, що її головним результатом став відхід країни від важкої «воєнної демократії» в тому розумінні, що вона мала в минулому.

У результаті вжитих заходів уряд АКР наразі має безпрецедентну підтримку народу, який бажає проведення партією відповідних реформ у країні. Зміна точки зору багатьох громадян, збільшення необхідності в присутності цивільних осіб, що контролюють витрати на оборонну сферу країни, рішуча позиція уряду АКР щодо втілення реформ ЄС – усе це зробило вагомий внесок у формування нової моделі демократії в Туреччині [29].

Щорічні доповіді Європейської Комісії ЄС (далі – ЄК) також свідчать про ефективність роботи уряду Туреччини в реалізації наближення законодавчої бази Туреччини до норм та стандартів ЄС. Так у доповіді ЄК за 2009 рік позитивно оцінюється призначення штатного головного парламентаря у справах ЄС та надання йому статуту державного міністра (уперше з початку переговорів щодо вступу – *авт.*). Заслуги парламентаря полягають передусім у покращанні міжміністерського зв'язку щодо європейського переговорного процесу. Більше того, уряд ініціював ряд зустрічей із зацікавленими сторонами даного процесу, включаючи громадянське суспільство, сприяючи, таким чином, участі в ньому та кращому розумінню як такого [30, с.8].

Із метою прискорення процесу вступу та підтримки процесу євроінтеграції у січні 2010 року урядом Туреччини було підготовлено нову стратегію щодо вступу Туреччини до ЄС. У цьому контексті 15 березня того ж року Рада Міністрів Туреччини прийняла План дій на 2010-2011 роки, що містив перелік заходів щодо прийняття відповідного законодавства та проведення роботи щодо вивчення кожної статті переговорів з ЄС. У лютому 2010 року Група з моніторингу реформ (далі – RMG), що складалася з міністра закордонних справ, міністра у справах ЄС, головного парламентаря ЄС, міністра юстиції та міністра внутрішніх справ, уперше з моменту заснування групи

в 2003 році зустрілася під головуванням прем'єр-міністра країни для підтвердження наміру сприяти вступу Туреччини до Європейського Союзу [31, с. 9].

Доповідь ЄК за 2011 рік вітає досягнення урядом Туреччини у сфері правосуддя, оскільки робота над новою Конституцією ще більше просунула на порядок денний проведення необхідних реформ, включаючи передачу відповідних повноважень місцевому уряду [32, с. 10].

ЄК підтримала План уряду Туреччини на 2012 рік та Середньострокову Програму на 2012-2013 роки, що покликані забезпечити більшу демократизацію країни та проведення політичних реформ шляхом розроблення нової конституції, яка, у свою чергу, покликана «відповідати цілям та вимогам сучасної демократії та представляти інтереси всіх громадян Туреччини» [33, с. 10].

У доповіді за 2013 рік ЄК позитивно відзначається як втілення політичних реформ у країні, так і зустрічі міністрів RMG, що покликані координувати європейську інтеграційну політику. Але разом із досягненнями констатується наявність досить суперечливого клімату, що проявився під час протестів, що проходили в країні наприкінці травня – на початку червня 2013 року, а також суперечливий характер безкомпромісної позиції уряду Туреччини по відношенню до своїх громадян, організацій громадянського суспільства, підприємств тощо [34, с. 8].

Загалом, наслідком позитивного сприйняття процесу реформ у Туреччині стало відкриття в 2013 році наступної, 22 статті переговорів щодо регіональної політики та взаємодії структурних елементів [35].

Висновки. Аналізуючи сказане вище, можна зробити такі висновки:

- імпульс, що створили переговори про вступ Туреччини до ЄС, мав суттєвий вплив на перебіг усього процесу трансформації країни до потреб ЄС. Широкомасштабні реформи у сфері демократії, верховенства закону та прав людини реалізуються з метою приведення законодавства країни у відповідність до норм і стандартів ЄС, а пакет Конституційних поправок, що був прийнятий на референдумі 12 вересня 2010 року, став важливим кроком у цьому напрямку;

- вражаючий трансформаційний процес за оцінками деяких незалежних оглядачів отримав назву «тихої революції». Позитивним є розширення масштабів індивідуальних прав та свобод у країні. Найбільш очевидними результатами реформ стало суттєве покращання дискусійної атмосфери, що стала більш вільною та робить можливим обговорення питань більш прозоро. Звичайно, немає приводу

стверджувати, що процес реформ завершено – задача вступу до ЄС залишається напіввиконаною та існує чималий ризик відступу від цього напрямку. Більше того, як стверджують деякі джерела, навіть курдські націоналісти – традиційно одна з найбільш проєвропейські зацікавлених сторін – здається, втрачають інтерес, зважаючи на те, що умови ЄС щодо прав національностей меншин є не дуже рішучими;

– внесення поправок до основних законодавчих актів, звичайно, є довгостроковим законодавчим процесом, а модернізації все ще потребують чимало законів, що заявлені в Національній програмі Туреччини;

– час від часу АКР звинувачують в ісламістському порядку денному та намаганні кинути виклик світським принципам Турецької Республіки. Але якщо партія дійсно продемонструє прихильність ісламським віруванням, вона не тільки ризикує бути забороненою на конституційному рівні, але може втратити підтримку народу, що було б дуже необачно з боку її керівництва.

Бібліографічний список:

1. Doruk Ziya Okubay. Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/turkiyeningenelsecimlerivesonuclari.pdf>
2. Davut Han Aslan. Turkey's Foreign Policy of the Justice and Development Party Governments (2002–2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/85/PHD_FINAL.pdf?sequence=1
3. Naim Karakaya, Hande Özhabeş. Judicial Reform Packages: Evaluating Their Effect on Rights and Freedoms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/06122013161517.pdf>
4. Gamze Avcı. The Justice and Development Party and the EU: Political Pragmatism in a Changing Environment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://wiki.zirve.edu.tr/sandbox/groups/economic-sandadministrativesciences/wiki/ff77d/attachments/19cc3/W7-Avcı.PDF>
5. Senem Aydın Düzgit. What is happening in Turkey? Party Closure and Beyond [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aei.pitt.edu/11590/1/1659%5B1%5D.pdf>
6. Carol Migdalovitz. Turkey: Selected Foreign Policy Issues and U.S. Views [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fas.org/sgp/crs/mideast/RL34642.pdf>
7. Marc Herzog. FPC Briefing: Analysing Turkey's 2010 constitutional referendum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fpc.org.uk/fsblob/1269.pdf>

8. Ayse Nilufer Narli. Aligning Civil-Military Relations in Turkey: Transperancy Building in Defence Sector and the EU Reforms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/10_wg9_taf_110.pdf
9. Rima Fakhry Alban. Turkey's Foreign Policy and Realism (2002-2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ecommons.lau.edu.lb:8443/xmlui/bitstream/handle/10725/1048/Rima_Fakhry_Alban_Thesis.pdf?sequence=1
10. Commission Staff Working Document. Turkey 2012 Progress Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf
11. Doruk Ziya Okubay. Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/turkiyeningenelsecimlerivesonuclari.pdf>
12. AKP Seçim Bildirgesi 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf
13. Netsiyaset. Konda AKPyi fena uçurdu Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://netsiyaset.wordpress.com/2007/07/19/konda-akpyi-fena-ucurdu/>
14. AK Parti. Nice AK Yıllara. Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kurzman.unc.edu/files/2011/06/AKP_beyanname-2007.pdf
15. Political Vision of AK Parti (Justice and Development Party) 2023. Politics, Society and the World [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.akparti.org.tr/english/akparti/2023-political-vision>
16. The Official Positions of the AKP and CHP on Turkey's EU Accession Process – A Comparative Study [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://essay.utwente.nl/61111/1/BSc_F_Raspe.pdf
17. Speech entitled "Vision 2023: Turkey's Foreign Policy Objectives" delivered by H.E. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Turkey at the Turkey Investor Conference: The road to 2023 organized by Goldman Sachs (London, 22.11.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.tr/speech-entitled-vision-2023_-turkey_s-foreign-policy-objectives_-delivered-by-h_e_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-af.en.mfa
18. Davut Han Aslan. Turkey's Foreign Policy of the Justice and Development Party Governments (2002-2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://depotuw.ceon.pl/bitstream/handle/item/85/PHD_FINAL.pdf?sequence=1

19. Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri. T.C. Başbakanlık. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>
20. Naim Karakaya, Hande Özhabes. Judicial Reform Packages: Evaluating Their Effect on Rights and Freedoms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/06122013161517.pdf>
21. Executive Summary of the Turkish National Programme for the adoption of the Aquis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/npaa_full_en.pdf
22. Gamze Avci. The Justice and Development Party and the EU: Political Pragmatism in a Changing Environment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://wiki.zirve.edu.tr/sandbox/groups/economic-sandadministrativesciences/wiki/ff77d/attachments/19cc3/W7-Avci.PDF>
23. Senem Aydın Düzgit. What is happening in Turkey? Party Closure and Beyond [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aei.pitt.edu/11590/1/1659%5B1%5D.pdf>
24. Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/AB/up2008_tr.pdf
25. Carol Migdalovitz. Turkey: Selected Foreign Policy Issues and U.S. Views [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fas.org/sgp/crs/mideast/RL34642.pdf>
26. Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/AB/up2008_tr.pdf
27. Marc Herzog. FPC Briefing: Analysing Turkey's 2010 constitutional referendum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fpc.org.uk/fsblob/1269.pdf>
28. Rima Fakhry Alban. Turkey's Foreign Policy and Realism (2002-2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ecommons.lau.edu.lb:8443/xmlui/bitstream/handle/10725/1048/Rima_Fakhry_Alban_Thesis.pdf?sequence=1
29. Ayse Nilufer Narli. Aligning Civil-Military Relations in Turkey: Transparency Building in Defence Sector and the EU Reforms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/10_wg9_taf_110.pdf
30. Commission Staff Working Document. Turkey 2009 Progress Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf
31. Commission Staff Working Document. Turkey 2010 Progress Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/tr_rapport_2010_en.pdf

32. Commission Staff Working Document. Turkey 2011 Progress Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/tr_rapport_2011_en.pdf
33. Commission Staff Working Document. Turkey 2012 Progress Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf
34. Commission Staff Working Document. Turkey 2013 Progress Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/brochures/turkey_2013.pdf
35. Turkey Progress Report. European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-turkey-progress-report_en.pdf

В статтє досліджується и аналізується євроінтеграційний курс Партії Справедливості и Розвиття, останні ініціативи правительства в підходженні законодавства Турецької Республіки к нормативно-правовій базі Європейського Союзу с 2002 года по сьогоднішній день.

The article searches and analysis EU integration course of the ruling Party of Justice and Development, the last initiatives of the government in approaching the legislation of the state to the EU legal basis since 2002 till today.